

ОСТАННЄ ІНТЕРВ'Ю

Розмовляла з професором Ядренком Любов Іванівна Ващенко, учитель-методист фізико-математичного ліцею при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

— Де і коли Ви народилися?

— Я народився 16 квітня 1932 р. в селі Дрімайлівка (неподалік від Ніжина) в селянській родині. Дід, батько й мати працювали в колгоспі. Весна 1933 року була надзвичайно тяжкою для сім'ї.

— Що Ви могли б розповісти про своє дитинство?

— Раннє дитинство проходило в Дрімайлівці. Це красиве село, оточене з двох боків лісами. Моїми вихователями були — дід, Ядренко Юхим Карпович, та баба, Ядренко (в дівочості Клименко) Варвара Тарасівна. Від них я знав назву кожної рослини, квіточки в городі, у полі та в лісі, і назву та голос кожної лісової пташки. На жаль, життя склалося так, що після закінчення університету я втратив зв'язок з природою, і більшість інформації, отриманої від діда та баби, стерлася з пам'яті.

З п'яти років я, знову ж завдяки дідові, став вільно читати. Підручниками були буквар та «Кобзар» Шевченка. У вересні 1940 р. я пішов до першого класу Ніжинської середньої школи¹. До цього часу дуже добре пам'ятаю перший день війни. Під час окупації навчання в школі тривало, але з великими перервами, бо школу часто переводили з одного

приміщення в інше. Вчилися за радянськими довоєнними підручниками. Приміщення педагогічного інституту німці зайняли під госпіталь. Планувалося звільнення від книжок бібліотеки інституту, але молодим бібліотекарям Н.Г.Наркевич та З.К.Константиновій вдалось отримати від німецької комендатури дозвіл на відкриття інститутської книгозбірні як міської бібліотеки. Це врятувало від знищення унікальну бібліотеку, яка створювалась з 1805 р. Дозволялося видавати читачам твори класиків світової, російської та української літератур, дореволюційні журнали «Мир приключений», «Вестник Европы», «Русское богатство» та ін.

Цілком можливо, що найактивнішим читачем бібліотеки був я. Найулюбленішим автором був Жюль Верн. Я перечитав усі українські переклади Жюль Верна та російські переклади Марка Вовчка, які публікувалися в журналі «Мир приключений». До цього часу тепло згадую бібліотекарів, прізвища яких я дізнався нещодавно зі статті в журналі «Рідна школа» (серпень 2000 р.). Молоді жінки явно симпатизували юному читачеві і іноді перебільшували його можливості, рекомендуючи ту чи іншу серйозну книжку.

Михайло Ядренко — студент університету

— Чим Ви захоплювалися в школі? Які предмети найбільше подобались? Хто вплинув на Ваш вибір професії математика?

— З вересня 1944 до червня 1947 р. я вчився в 5–7 класах Чернігівської неповно-середньої школи¹ 4. У цей час я захоплювався географією і дуже добре її знав. З вересня 1947 р. я продовжував навчання в Ніжинській середній школі¹ 4. Моїм учителем математики був Григорій Миколайович Тюпа, безперечно талановитий педагог. Григорій Миколайович був завучем, часто відвідував уроки інших учителів. Він знав по імені кожного учня школи. Мій однокласник Сергій Лопатніков і я (Сергій

дуже гарно малював) деякий час видавали разом з Григорієм Миколайовичем сатиричний журнал «Крокодил», який був дуже популярним у школі. Григорій Миколайович пробудив у мене інтерес до математики. Уже в 9 класі я твердо вирішив обрати професію математика. Я став розшукувати математичні книги для читання. Були прочитані всі наявні в бібліотеці книги Я.Перельмана. В домашній бібліотеці Григорія Миколайовича була чудова книга — Радемахера і Тепліца «Числа и фигуры». В 1948 р. в шкільній бібліотеці з'явився переклад книги відомих американських математиків Куранта і Робінса «Что такое современная математика?» Ці книжки стали для мене настільними.

У березні 1950 р., почувши по радіо оголошення, що у вказаний день у приміщенні університету відбудеться міська математична олімпіада для школярів Києва, я написав листа до університету із запитанням, чи можуть учні з інших міст брати участь в олімпіаді. Несподівано через невеликий час надійшло запрошення приїхати на олімпіаду за підписом заступника голови олімпіадного комітету Л.М.Граціанської. У день олімпіади я вперше побачив Л.М.Граціанську та голову оргкомітету академіка М.М.Боголюбова. На олімпіаді було запропоновано п'ять задач, чотири з яких мені вдалося розв'язати. Звичайно, я був дуже засмучений. П'яту задачу я розв'язав у поїзді. Я не намагався дізнатися про підсумки олімпіади, бо вважав свій виступ невдалим. Лише вступивши до університету, від асистента Я.Б.Рутицького дізнався, що мав друге місце серед учнів 10 класу.

У 1950 р. я закінчив школу з Золотою медаллю і був зарахований студентом механіко-математичного факультету.

— **Що найбільше запам'яталось із навчання в Київському університеті? Чиї лекції справили на Вас найбільше враження?**

— Початок занять в університеті був для мене святом, хоча я був ще мало пристосованим до самостійного життя і відчував багато побутових незручностей. Я із задоволенням слухав лекції з алгебри, які читав доцент Авраменко Сергій Олександрович, мені дуже подобались практичні заняття з алгебри, які вів аспірант Рутицький Яків Броніславович.

Лекції з аналітичної геометрії читав прекрасний педагог професор Букреєв Борис Якович, йому тоді йшов 91 рік. На жаль, він не визнавав у викладанні аналітичної геометрії векторного числення. Його асистент Ільїн Іван Григорович в синтезованому вигляді на додаткових лекціях викладав нам аналітичну геометрію у векторному вигляді. Нам залишалось лише дивуватись простоті викладу. Лекції з математичного аналізу читав член-кореспондент Академії наук Дяченко Вадим Євгенович. Він намагався викладати доступно, і деякі питання розповідав по декілька разів.

Я часто з особливою теплотою

згадую як викладача і людину Клавдію Яківну Латишеву, яка читала нам курс диференціальних рівнянь та вела практичні заняття з цього курсу.

— **З ким із викладачів Ви найбільше спілкувались у період навчання? Хто став Вашим науковим керівником? Кому Ви завдячуєте вибором напряму своєї подальшої роботи?**

— Своїми вчителями я вважаю Йосипа Ілліча Гіхмана та Бориса Володимировича Гнеденка. Найбільше мені довелось спілкуватись із Йосипом Іллічем. Нашому курсу Йосип Ілліч читав загальні курси «Лінійна алгебра», «Теорія чисел», «Інтегральні

М.Й.Ядренко (четвертий зліва) зі своїми студентами. Травень, 1958 р.

рівняння». Під його керівництвом я писав усі курсові та дипломну роботу. На курсі Йосип Ілліч вів заняття математичного гуртка, який я відвідував і виступав на ньому декілька разів з доповідями. Курсова робота на 2 курсі містила відповідь на одне проблемне питання. З цією роботою я виступав з доповіддю на науковій студентській конференції. Курсову роботу на 4 курсі теж доповідав на студентській науковій конференції. Вона містила ряд нових формул для ймовірностей випадкових подій, пов'язаних з випадковими блуканнями. Ця робота була опублікована. Цікаво, що деякі з моїх формул пізніше перевідкривались іншими дослідниками.

Для дипломної роботи перед літніми канікулами Йосип Ілліч запро-

понував мені дві теми. Після напружених роздумів я зупинився на вивченні граничних розподілів для ланцюгів Маркова з трьома станами в певній ситуації. Я отримав результати, деякі з яких доповідав у травні 1955 р. на Всесоюзній конференції з теорії ймовірностей у Ленінграді.

Курс теорії ймовірностей нам читав Борис Володимирович Гнеденко в другому семестрі 3 курсу. Борис Володимирович був прекрасним лектором. Я з великим захопленням слухав його лекції та самостійно розв'язував задачі зі збірника задач Гіленка (практичні заняття з теорії ймовірностей тодішнім навчальним планом не передбачались). Для тих, хто вирішив спеціалізуватись з теорії ймовірностей (таких студентів на на-

шому курсі було б), Борис Володимирович читав також спеціальний курс «Інтеграл Фур'є». Мені часто доводилося спілкуватися з Борисом Володимировичем під час навчання на 5 курсі та в аспірантурі.

Борис Володимирович був дуже чуйною людиною. Він завжди приходив на допомогу і підтримку своїм учням у складних життєвих ситуаціях. По закінченні університету в 1955 р. я вступив до аспірантури, а моя дружина при сприянні Бориса Володимировича була зарахована на посаду інженера-програміста в обчислювальну лабораторію, яка в той час уже входила до складу Інституту математики. Гнеденко на той час був директором Інституту математики. Восени 1956 р. ми отримали при його сприянні невеличку кімнату в Феюфанії.

Моїм науковим керівником в аспірантурі був Й.І.Гірман. Йому я зобов'язаний і вибором проблематики наступних досліджень. Нею стала так звана теорія випадкових полів (випадкових функцій багатьох змінних), яка тоді перебувала в ембріональному стані розвитку.

— **Коли розпочалась Ваша педагогічна діяльність? Лекції з яких математичних дисциплін Ви читали і читаєте тепер?**

— Моя педагогічна діяльність розпочалась у 1951 р., коли я був студентом 2 курсу. При університеті з ініціативи Миколи Миколайовича Боголюбова працювали шкільні математичні гуртки для школярів 7–10 класів Києва. Заняття відбувались щонеділі в червоному корпусі. Організацією роботи гуртків керува-

ла Л.М.Граціанська, а викладачами працювали студенти. Кожне заняття складалось з двох уроків — алгебри та геометрії. В окремі дні після заняття школярі мали змогу послухати лекцію. Лекції читали професори факультету. Заняття гуртків завершувались наприкінці квітня міською математичною олімпіадою. Мені були доручені уроки геометрії в 9 класі, моїм колегою по класу, який вів уроки алгебри, був Анатолій Скороход (студент 4 курсу). Активними викладачами гуртків у цей час були Анатолій Костюченко (нині професор московського університету), Володимир Михалевич (майбутній академік Української та Російської академії наук), Гліб Сакович, Вілен Михайловський (нині професор), Ігор Коваленко (нині академік НАНУ), Анатолій Стогній (нині член-кореспондент Української та Російської АН). Керівництво шкільним математичним гуртком тривало до 1959 р. Проте я продовжував брати участь в організації київських олімпіад (а з 1961 р. — республіканських олімпіад). Багато часу забирали пошуки та створення нових олімпіадних задач. Я намагався залучити також до цієї діяльності моїх близьких друзів — В.А.Вишенського, В.І.Михайловського, А.Я.Дороговцева, Л.М.Прокопенка, Г.Й.Призву. В 1961 р. у видавництві «Радянська школа» (нині «Освіта») з'явилась написана разом з В.А.Вишенським невелика книга «Збірник задач для учасників математичних олімпіад». Б.В.Гнеденко прочитав рукопис і написав до книжки теплу передмову. Це було дуже важливо для нас, бо у видавництві з пев-

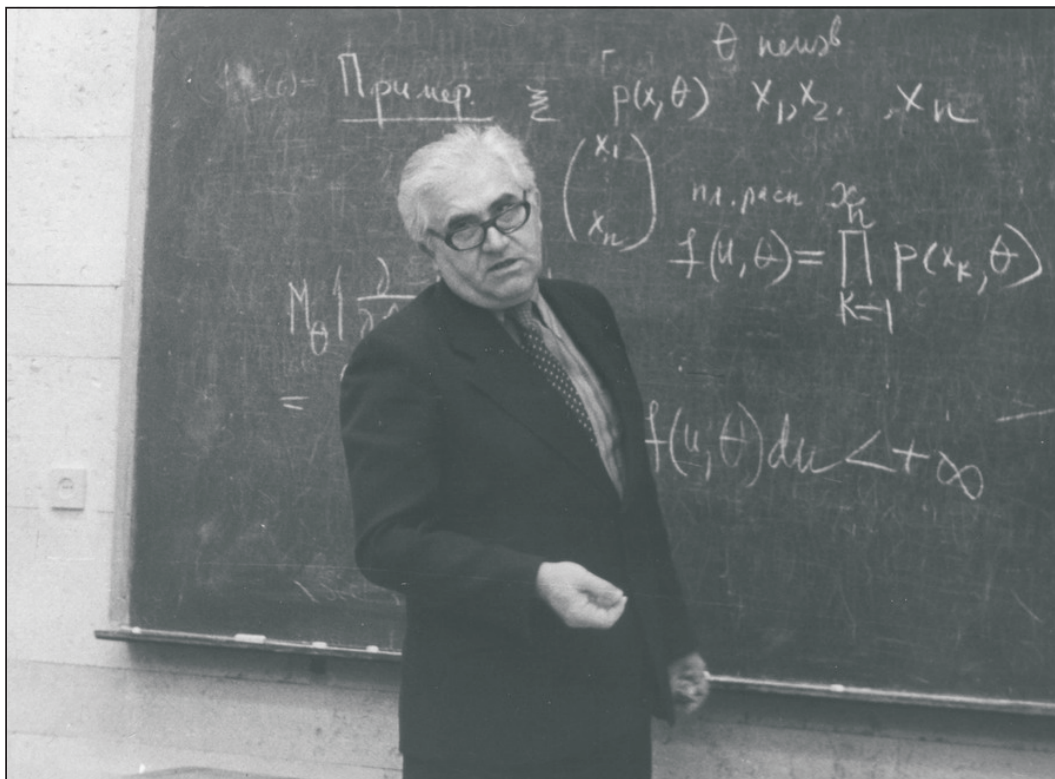

Українська школа теорії ймовірностей, 1965 рік. Зліва направо. Сидять. 1 ряд: Ігор Єжов, Йосип Гіхман, Анатолій Скороход, Володимир Королюк; 2 ряд: Галина Сита, Анатолій Дороговцев, Михайло Ядренко, Микола Портенко, Маргарита Дієсперова. Стоять: Дмитро Гусак, Георгій Буцан, Роман Бойко, Володимир Анісімов, Дмитро Сильвестров, Анатолій Турбін

ною недовірою ставились до молодих авторів.

Педагогічна діяльність у вищій школі розпочалась під час навчання в аспірантурі в 1956 р. керівництвом практичних занять з математичного аналізу. Я багато разів читав лекції з математичного аналізу, теорії ймовірностей. У 1964 р. я з ініціативи Л.А.Калужніна читав уперше в Київському університеті загальний курс «Вступ до дискретної математики». В його читання я вкладав тоді багато душі. Пізніше цей курс багато разів зникав, а потім знову з'являвся в навчальних планах. Упродовж 1966–1999 рр. я завідував кафедрою теорії ймовірностей. У міру моїх сил

намагався, щоб на кафедрі були представлені всі новітні напрями теорії ймовірностей. У цьому багато допомагали А.В.Скороход та В.С.Королюк і молоді професори — мої учні. Я читав багато різних спеціальних курсів. Тривалий час основний курс теорії ймовірностей для математиків я читав сам (я дуже любив читати цей курс). Коли на кафедрі з'явилося багато молодих професорів, я вирішив, що вони повинні читати основний курс і переключився на читання курсу «Дискретна математика», який у нашому університеті читається на першому курсі. Мені приємно, читаючи цей курс, спілкуватися з недавніми школярами.

Михайло Йосипович під час лекції

— Скільки аспірантів захистили кандидатські дисертації під Вашим керівництвом? Багато з них стали і докторами наук? Хто це?

— Під моїм керівництвом захистили дисертації 45 аспірантів. Захистили докторські дисертації Ю.В.Козаченко (професор кафедри теорії ймовірностей), Ю.Д.Попов (завідуючий кафедрою інформаційних систем), М.П.Моклячук (професор кафедри теорії ймовірностей), М.М.Леоненко (професор кафедри теорії ймовірностей, нині працює в Кардіфі, Велика Британія), В.В.Анісімов (член-кореспондент НАНУ), Д.С.Сильвестров (завідуючий кафедрою, університет Вестерос, Швеція), В.Л.Гірко

(професор), Н.М.Зінченко (провідний науковий співробітник Київського університету), А.Б.Качинський (провідний науковий співробітник інституту проблемних досліджень), О.І.Клесов (професор НТУУ «КПІ»).

— Розкажіть про олімпіадний рух в Україні.

— Олімпіадний рух в Україні має свою історію (я розповідав про неї в спеціальній статті в журналі «У світі математики», т.1, в. 2, с.95–97) і стійкі традиції.

Регулярно проводиться Всеукраїнська математична олімпіада. Журі олімпіади складається з провідних науковців — палких ентузіастів олімпіадного руху. Варто зазначити, що

більшість членів журі під час навчання в школі були переможцями заключного туру Всеукраїнської олімпіади. Дуже популярна колись заочна телевізійна олімпіада після ліквідації освітнього каналу була замінена заочною олімпіадою журналу «У світі математики». В минулому році в заочній олімпіаді взяли участь 400 учнів. Команда України на Міжнародних олімпіадах в неофіційному підсумку в останні роки входить до першої десятки.

— Багато років Ви читали на телебаченні лекції для школярів. Розкажіть про цю Вашу діяльність та про роботу Республіканської заочної фізико-математичної школи.

В одній з новорічних передач 2002 року міністр освіти та науки В.Г.Кремень говорив як про щось нове про необхідність науково-популярних та освітніх програм. Насправді ж на українському телебаченні колись існувала редакція науково-популярних програм. Понад 20 років існувала Республіканська заочна фізико-математична школа (РЗФМШ). Щочетверга о 16.00 учні школи слухали лекції провідних учених з математики та фізики, розв'язували контрольні роботи і надсилали їх для перевірки. Проводилась заочна математична та фізична олімпіади. Влітку за участю Республіканської станції юних техніків проводились літні школи в таборі біля Десни. Видавництво «Вища школа» видавало серію книжок «Бібліотечка фізико-математичної школи». Ще й нині багато вчених середнього покоління тепло згадують РЗФМШ, підкреслюючи, що саме завдяки їй вони прий-

шли в науку. На початку 90-х років у незалежній Україні нові керівники комерціалізованого телебачення вирішили, що РЗФМШ — анахронізм. Було повністю загублено цінний досвід заочної телевізійної освіти.

— Ви відомі як популяризатор математики, як автор численних науково-популярних книжок з математики, редактор збірника «У світі математики», що виходив з 1968 по 1989 рік. А тепер ще заснували науково-популярний журнал «У світі математики», головним редактором якого на громадських засадах Ви є.

— 1968 року побачив світ перший збірник науково-популярних статей «У світі математики». На одній з обкладинок зазначалось, що збірник підготовлений редакцією, яка працює на громадських засадах, у складі А.Я.Дороговцева, А.Г.Конфоровича (заст.відп.редактора), Я.Д.Костецького, М.Я.Лященко, М.Й.Ядренка (відп.редактора). Так безуспішно закінчилась наша спроба створити науково-популярний журнал для школярів. Виявилось, що для видання журналу потрібен дозвіл найвищої інстанції — ЦК КПРС. При сприянні А.С.Кривошиї та Я.Д.Костецького видавництво «Радянська школа» згодилось видавати щорічники «У світі математики». До початку видавничої кризи 1991 р. було видано 20 випусків. Підготовлений до друку 21 випуск так і не побачив світу. З 1995 р. наукове видавництво ТВіМС, яке спеціалізується на виданні наукових журналів, згодилось видавати науково-популярний журнал для школярів та студентів. Створився колектив

активних авторів — викладачів, аспірантів, студентів. Редакційна колегія прагне підтримувати та розвивати творчі здібності читачів. Ми з радістю публікуємо творчі доробки школярів, студентів.

— Михайле Йосиповичу, як Ви оцінюєте нинішню економічну ситуацію в Україні і яким Ви бачите майбутнє української математичної освіти?

— Я впевнений, що Україна подолає економічні труднощі, збереже державність і стане процвітаючою країною Європи. Вірю, що будуть збережені найкращі здобутки нашої освіти, буде ліквідована видавнича криза, і наші учні матимуть найкращі підручники, науково-популярні книжки та журнали. Вірю в процвітання нашої освіти та науки.

ПІДРУЧНИК ІНШОГО ЖИТТЯ

Вибрані сторінки зі спогадів учнів Михайла Ядренка

На перший погляд біографія Михайла Йосиповича Ядренка схожа на біографії інших видатних учених України: школа, університет, аспірантура, асистент, доцент, професор, завідувач кафедри теорії ймовірностей та математичної статистики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент Академії наук України, сотні наукових статей, десятки книг, кілька десятків учнів — кандидатів та докторів наук, видавнича діяльність, участь у міжнародних конференціях...

Але для того, хто знав Михайла Йосиповича особисто, його життя постає іншим: він займав якесь особливе місце серед яскравого сузір'я української школи теорії ймовірностей, до якого належать Борис Володимирович Гнеденко, Йосип Ілліч Гіхман, Анатолій Володимирович Скороход, Володимир Семенович Корольок, Ігор Миколайович Коваленко та багато інших. І справа не тільки в тому, що він віддав усе життя

служінню математиці або що він мав винятковий талант помічати здібних молодих людей та ніколи не жалів часу на їх виховання.

Можливо, не всі погодяться зі мною, але зараз мені здається, що українська школа теорії ймовірностей трималася на двох китах: генії Анатолія Володимировича Скорохода та душевній доброті Михайла Йосиповича Ядренка. Важко знайти людину з нашого кола, якій би Михайло Йосипович не допоміг у чомусь. Саме його любов до людей, така звичайна і така незвичайна, зігрівала усіх нас на шляху до того високого замку, яким є сучасна наука. У цьому сенсі життя Михайла Йосиповича є для нас усіх підручником іншого життя у турбулентну добу, в якій, я впевнений, кожен із нас буде заглядати ще багато разів, щоб навчитися бути мужнім та сильним.

Не помилюся, якщо скажу, що Михайло Йосипович не любив сірості, пошлості, сухого педантизму